

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

23 kwietnia 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

Prezes SN Joanna Misztal-Konecka
(przewodniczący, sprawozdawca)
SSN Mariusz Łodko
SSN Adam Redzik

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 23 kwietnia 2024 r. w Warszawie
skargi kasacyjnej O.K.
od wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie
z 11 września 2018 r., VI ACa 321/17,
w sprawie z powództwa O.K.
przeciwko Skarbowi Państwa - Prezesowi Sądu Okręgowego w W.
o ustalenie,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w Warszawie do ponownego rozpoznania,
pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach
postępowania kasacyjnego.**

(R.N.)

Mariusz Łodko

Joanna Misztal-Konecka

Adam Redzik

UZASADNIENIE

1. Pozwem wniesionym 7 stycznia 2015 r. przeciwko Skarbowi Państwa – Prezesowi Sądu Okręgowego w W. O.K. żądała – w oparciu o art. 45 § 4 k.k. – ustalenia, że nieruchomość przy ul. [...] w W. oraz środki przeznaczone na jej zakup zostały uzyskane przez powódkę zgodnie z prawem i że opisana powyżej nieruchomość nie należy do A.K., a także wyłączenia tej nieruchomości z zakresu domniemania, o którym mowa w art. 45 § 3 k.k.

2. Wyrokiem z 20 grudnia 2016 r., sprostowanym postanowieniem z 22 grudnia 2016 r., Sąd Okręgowy w Warszawie ustalił, że kwota w wysokości 124 020,80 zł przeznaczona na zakup nieruchomości przy ul. [...] w W. została uzyskana zgodnie z prawem przez O.K. i w tym zakresie wyłączył ją z domniemania przewidzianego w art. 45 § 3 k.k. (obowiązującego w dniu 27 lutego 2013 r.; pkt 1), oddalił powództwo w pozostałym zakresie (pkt 2) oraz zniósł wzajemnie między stronami koszty postępowania, w tym koszty zastępstwa procesowego (pkt 3). U podstaw tego rozstrzygnięcia legło uznanie przez Sąd Okręgowy, że powódka udowodniła, iż część środków na zakup nieruchomości objętej żądaniem pozwu (124 020,80 zł) została uzyskana w sposób legalny, w ramach prowadzonej polisy ubezpieczenia na życie w Towarzystwie [...], albowiem kwotę 95 000 zł na założenie tej polisy przekazała powódce babka – E.J. Darowizna ta została przekazana O.K. 4 maja 2004 r., czyli w okresie poprzedzającym przestępczą działalność A.K., która zgodnie z wyrokiem sądu karnego miała miejsce w okresie od marca 2006 r. do 21 lutego 2011 r. oraz od 10 lipca 2008 r. do 23 lutego 2011 r. Natomiast w pozostałym zakresie powódka nie wzruszyła skutecznie domniemania z art. 45 § 3 k.k.

3. Wyrokiem z 11 września 2018 r. Sąd Apelacyjny w Warszawie, po rozpoznaniu apelacji obu stron, zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że oddalił powództwo i zasądził od O.K. na rzecz Skarbu Państwa – Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej kwotę 7200 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania (pkt I), oddalił apelację powódki (pkt II) i rozstrzygnął o kosztach postępowania apelacyjnego (pkt III).

Sąd Apelacyjny podzielił ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd Okręgowy, z których najistotniejsze są następujące: O.K. jest córką A.K., wobec którego 27 listopada 2014 r. zapadł wyrok skazujący, w którym orzeczono przepadek

równowartości korzyści majątkowej, uzyskanej przez oskarżonego z popełnionego przestępstwa w wysokości 5 137 686 zł. Powyższy wyrok uprawomocnił się wobec A.K. z dniem 7 stycznia 2015 r.

W dniu 27 lutego 2013 r. Prokurator Prokuratury Okręgowej w Gorzowie Wielkopolskim dokonał zabezpieczenia majątkowego na poczet grożącego ojcu powódki środka karnego w postaci przepadku korzyści majątkowych, pochodzących bezpośrednio z przestępstwa w wysokości do 5 000 000 zł lub ich równowartości poprzez ustanowienie zakazu zbywania i obciążenia należącego do powódki lokalu mieszkalnego nr [...], położonego w budynku przy ul. [...] w W. Pomimo wnoszonych przez powódkę środków prawnych w celu uchylenia powyższego zabezpieczenia pozostało ono w mocy.

Umowa zobowiązująca do wybudowania budynku mieszkalnego oraz umowa przedwstępna ustanowienia odrębnej własności przedmiotowego lokalu i jego sprzedaży za kwotę 281 049 zł została zawarta przez powódkę 17 lipca 2006 r., tj. w okresie, w którym A.K. prowadził działalność przestępczą. Powódka miała wówczas 20 lat, studiowała i nie osiągała żadnych bardziej znaczących dochodów. Dysponowała jednak kwotą 124 020,80 zł, która pochodziła z posiadanej przez nią polisy ubezpieczeniowej na życie założonej w G. spółce akcyjnej. Powódka zainwestowała wcześniej w tę polisę środki pieniężne w kwocie 95 000 zł, uzyskane w drodze darowizny od babki macierzystej – E.J. Z kolei babka macierzysta powódki uzyskała tę kwotę w wyniku sprzedaży 6 kwietnia 2004 r. nieruchomości i przełała ją 4 maja 2004 r. bezpośrednio na konto towarzystwa ubezpieczeń.

W dacie likwidacji polisy – 1 sierpnia 2006 r. – miała ona wartość 124 20,80 zł. Środki te powódka przeznaczyła na zakup przedmiotowego lokalu. Natomiast reszta jego ceny została pokryta ze środków pochodzących od ojca powódki A.K., który wpłacał je na rejestr funduszy [...] prowadzony na rzecz powódki. Następnie jednostki znajdujące się w tym funduszu były sukcesywnie umarzane przez powódkę.

Babka ojczysta powódki – H.K., która utrzymywała, że przekazała powódce środki finansowe w kwocie 95 000 zł tytułem pożyczki w latach 2005-2006, nie była w stanie dysponować tak znacznymi środkami pieniężnymi w tamtym czasie.

4. Sąd Apelacyjny uznał, że to, iż w wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie z 27 listopada 2014 r., XII K 120/14, ograniczono się tylko do wskazania, że orzeka się w stosunku do A.K. przepadek równowartości korzyści majątkowej w wysokości 5 137 686 zł (pkt 5 wyroku) nie oznacza bynajmniej, że ów przepadek nie będzie dotyczył mienia powódki. Sąd karny nie mógł bowiem orzec w swoim wyroku o przepadku nieruchomości, która nie należy do sprawcy przestępstwa. Sąd Apelacyjny podkreślił, że ustanowienie zabezpieczenia na nieruchomości powódki nie upadło wskutek uprawomocnienia się tego wyroku wobec A.K.; ma ono obecnie na celu zapewnienie wykonania orzeczonego przepadku, które to czynności leżą w gestii naczelnika właściwego urzędu skarbowego, stosownie do treści art. 188 k.k.w.

Sąd drugiej instancji przyjął, że w toku prowadzonych przez ten organ czynności wykonawczych na podstawie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, dochodzi do ustalenia składników mienia objętego przepadkiem. W razie powstania wątpliwości, jakie składniki mienia uległy przepadkowi, organ skarbowy ma prawo wyjaśnić te kwestie, składając do sądu wnioski w trybie art. 13 § 1 k.k.w.

Sąd Apelacyjny uznał, że istnienie prawomocnego wyroku sądu karnego w momencie wystąpienia powódki z roszczeniem przewidzianym w art. 45 § 4 k.k., czyniło takie powództwo niedopuszczalnym. Aby osiągnąć swój cel, powódka powinna była wszcząć procedurę zmierzającą do zwolnienia zajętej rzeczy od przepadku. Jeżeli organ skarbowy odmówiłby powódce spełnienia takiego żądania, stronie tej przysługiwałoby wówczas powództwo ekscydencyjne z art. 841 k.p.c. wniesione przeciwko Skarbowi Państwa reprezentowanemu przez naczelnika urzędu skarbowego o zwolnienie od przepadku rzeczy. W ocenie Sądu drugiej instancji w żadnym wypadku nie sposób uznać, że taki charakter miało roszczenie powódki, odwołujące się jednoznacznie do przepisów Kodeksu karnego dotyczących obalenia domniemania z art. 45 § 3 k.k.

Ubocznie Sąd drugiej instancji zaznaczył, że wejście w życie 1 lipca 2015 r. ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, wprowadzającej w art. 293 § 7 k.p.k. nową regulację, w miejsce art. 45 § 4 k.k., związaną z trybem wzruszenia domniemania

z art. 45 § 3 k.k. miało zastosowanie z mocy art. 27 i 29 tej ustawy również do spraw wszczętych przed wejściem tej ustawy w życie.

Sąd Apelacyjny stwierdził jednak, że w rozpoznawanej sprawie powyższa okoliczność nie ma istotnego znaczenia. Wskazał, że gdyby nie istniał prawomocny wyrok karny w stosunku do ojca powódki, należałoby przyznać rację stronie powodowej, że norma art. 293 § 7 k.p.k. stanowiąca, iż można wystąpić z powództwem przeciwko Skarbowi Państwa o ustalenie, że mienie lub jego część nie podlegają przepadkowi, pozwalałaby na wydanie rozstrzygnięcia, że prawo odrębnej własności lokali nie podlega przepadkowi, w określonym udziale (ułamku). Natomiast rozstrzygnięcie, które wydał Sąd Okręgowy polegające na wskazaniu konkretnej kwoty, jaka podlega wyłączeniu z domniemania przewidzianego w art. 45 § 3 k.k. było oczywiście wadliwe i nawet wówczas, gdyby powódce przysługiwało roszczenie z art. 293 § 7 k.p.k. takie sformułowane zawarte w punkcie 1 wyroku nie mogłoby się ostać.

5. Od wyroku Sądu Apelacyjnego skargę kasacyjną wniosła powódka O.K., zaskarżając go w całości. Skarżąca zarzuciła naruszenie prawa materialnego, a mianowicie art. 123 § 3 k.p.k. w zw. z art. 1 pkt 1 lit. b ustawy z dnia 18 stycznia 1951 r. o dniach wolnych od pracy oraz art. 46 Konstytucji RP w zw. z art. 45 § 3 k.k. Nadto postawiła zarzut naruszenia przepisów prawa procesowego – art. 45 § 4 k.k. w brzmieniu z 7 stycznia 2015 r. i art. 293 § 7 k.p.k. w brzmieniu obecnym.

Skarżąca domagała się uchylenia wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie w całości i przekazania sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania, ewentualnie – w sytuacji, w której zachodziłyby uzasadniające to przesłanki – uchylenia zaskarżonego orzeczenia w całości i orzeczenia co do istoty sprawy poprzez uwzględnienie apelacji powódki z 1 lutego 2017 r.

6. W odpowiedzi na skargę kasacyjną Skarb Państwa – Prezes Sądu Okręgowego w W. wniósł o oddalenie skargi i zasądzenie od powódki na rzecz Skarbu Państwa – Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

7. Prokurator Generalny wyraził pogląd, że skarga kasacyjna powinna zostać oddalona.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

8. Skarga kasacyjna zasługuje na uwzględnienie, co musi skutkować uchyleniem zaskarżonego wyroku i przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania. Nie przesądza to oczywiście zasadności lub bezzasadności żadnej z wniesionych w sprawie apelacji.

9. Fundamentalne znaczenie w niniejszej sprawie ma stanowisko Sądu Apelacyjnego wykluczające *a limine* legitymację powódki z uwagi na złożenie przez nią pozwu po dacie uprawomocnienia się wyroku skazującego A.K.

Stanowisko to zostało wyrażone w kontekście dokonanego postanowieniem z 27 lutego 2013 r., wydanym przez prokuratora, zabezpieczenia – na bliżej określonym mieniu O.K. – grożącego podejrzanemu A.K. przepadku korzyści majątkowych pochodzących bezpośrednio z przestępstwa w wysokości do 5 000 000 zł, oraz wydania wobec A.K. w dniu 27 listopada 2014 r. wyroku Sądu Okręgowego, w którym orzeczono wobec niego m.in. przepadek równowartości korzyści majątkowej w wysokości 5 137 686 zł.

10. Zarówno w postanowieniu prokuratora o zabezpieczeniu, jak i w wyroku sądu karnego środki represji karnej związane są z przestępczą działalnością A.K. (a zatem osoby trzeciej względem powódki). We wskazanym wyroku orzeczono wobec A.K. na podstawie art. 45 § 1 k.k. przepadek równowartości korzyści majątkowej w wysokości 5 137 686 zł. Zwrócenia uwagi w tym miejscu wymaga to, że sąd karny nie orzekł wobec A.K. przepadku przedmiotów pochodzących z przestępstwa, przepadku narzędzi przestępstwa lub przepadku korzyści majątkowej, lecz przepadek równowartości korzyści.

Zgodnie z art. 206 § 1 w zw. z § 3 k.k.w. (w brzmieniu obowiązującym do 17 maja 2015 r., po tej dacie zaś - art. 206 § 1 w zw. z § 3 pkt 1 k.k.w.), jeżeli przedmiotem przepadku jest kwota pieniężna, organ wykonujący orzeczenie wzywa osobę zobowiązaną do jej uiszczenia w terminie 30 dni, a w razie bezskutecznego upływu tego terminu należności te ściąga się w drodze egzekucji. Jedynie ubocznie należy odnotować, że w doktrynie wyrażane są wątpliwości co do tego czy w zakresie wezwania do uiszczenia oraz ewentualnego rozłożenia na raty kwoty pieniężnej stanowiącej równowartość orzeczonego przepadku na podstawie art. 206 § 3 k.k.w.

właściwy jest sąd pierwszej instancji (taki pogląd wyrażono w uchwale SN z 24 maja 2007 r., I KZP 12/07, OSNKW 2007, nr 6, poz. 46) czy urząd skarbowy; rozstrzygnięcie tej kontrowersji nie ma jednak znaczenia dla niniejszej sprawy.

Zasadniczym organem wykonującym orzeczenie o przepadku jest naczelnik urzędu skarbowego (art. 27 i art. 187 k.k.w.), przy czym w typowym układzie sytuacyjnym urząd skarbowy po prostu przejmuje w posiadanie składniki mienia wymienione w wyroku (art. 188 § 1 k.k.w. w brzmieniu do 30 czerwca 2015 r.). Odmienne realizowany jest jednak przepadek, którego przedmiotem jest kwota pieniężna; w takiej bowiem w sytuacji, gdy skazany dobrowolnie nie uiści wskazanej w wyroku kwoty pieniężnej, dochodzi do przymusowego wykonania w drodze egzekucji. Egzekucja ta jest prowadzona według przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, chyba że Kodeks karny wykonawczy stanowi inaczej (art. 27 k.k.w.).

Egzekucja przepadku równowartości korzyści majątkowej prowadzona przez naczelnika urzędu skarbowego uwzględnia nie tylko domniemanie, że rzeczy oraz prawa majątkowe, które są we władaniu skazanego po orzeczeniu tego środka, należały do niego już w chwili wydania orzeczenia (art. 29a § 1 k.k.w. w brzmieniu obowiązującym do 30 czerwca 2015 r.), ale również domniemania przewidziane w art. 45 § 3 k.k. Zgodnie zaś z obowiązującymi do 30 czerwca 2015 r. § 3-4 art. 45 k.k. jeżeli okoliczności sprawy wskazywały na duże prawdopodobieństwo, że sprawca przeniósł na osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej, faktycznie lub pod jakimkolwiek tytułem prawnym, mienie stanowiące korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa, uważa się, że rzeczy będące w samoistnym posiadaniu tej osoby lub jednostki oraz przysługujące jej prawa majątkowe należą do sprawcy, chyba że zainteresowana osoba lub jednostka organizacyjna przedstawi dowód zgodnego z prawem ich uzyskania. Domniemanie to obowiązywało także przy dokonaniu zajęcia stosownie do przepisu art. 292 § 2 Kodeksu postępowania karnego, przy zabezpieczeniu grożącego przepadku korzyści oraz przy egzekucji tego środka.

Środkiem ochrony interesów osoby trzeciej jest powództwo przeciwko Skarbowi Państwa o obalenie powyższego domniemania; do czasu prawomocnego

rozstrzygnięcia sprawy postępowanie egzekucyjne ulega zawieszeniu (art. 45 § 4 k.k.w. w brzmieniu obowiązującym do 30 czerwca 2015 r.; art. 293 § 7 k.p.k. w brzmieniu od 1 lipca 2015 r.). Powództwo z art. 45 § 3 k.k. (obecnie z art. 293 § 7 k.p.k.) może zostać wytoczone w każdej fazie postępowania karnego; na etapie postępowania przygotowawczego lub w fazie jurysdykcyjnej, gdy odnosi się najczęściej do dokonanego zabezpieczenia (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2023 r., II CSKP 462/22), jak też na etapie postępowania wykonawczego. W praktyce oznacza to, że w razie wytoczenia powództwa na etapie postępowania wykonawczego sprzedaż ruchomości lub nieruchomości nie może nastąpić przed prawomocnym rozstrzygnięciem sprawy (art. 29b § 3 k.k.w.).

Uwzględniając, że prawomocność wyroku karnego nie miała wpływu na możliwość wystąpienia z powództwem przez O.K. o obalenie domniemania z art. 45 § 3 k.k., konieczne było uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

11. Powyższa konstatacja czyni zbędnym odnoszenie się do zarzutu naruszenia art. 123 § 3 k.p.k. w zw. z art. 1 pkt 1) lit. b) ustawy o dniach wolnych; data uprawomocnienia się skazującego wyroku sądu karnego pozostaje bowiem irrelevantna dla rozstrzygnięcia skargi kasacyjnej. Jedynie marginalnie należy zauważyć, że przedmiotem ustaleń faktycznych Sądów *meriti* nie były zdarzenia istotne dla określenia daty uprawomocnienia się wskazanego wyroku sądu karnego, w szczególności data doręczenia wyroku wraz z uzasadnieniem obrońcy oskarżonego, a w konsekwencji Sądy te nie stosowały wskazanych przepisów.

12. Wreszcie niezrozumiały jest zarzut naruszenia art. 46 Konstytucji RP w zw. z art. 45 § 3 k.k. poprzez przyjęcie, że uprawomocnienie się wyroku sądu karnego oznaczało przepadek mienia stanowiącego własność powódki. Jak słusznie bowiem wskazuje skarżąca, dotychczas nie zapadło żadne orzeczenie sądowe orzekające przepadek nieruchomości należącej do powódki (przepadek mieszkania). Równocześnie podkreślić trzeba, że istotą niniejszego postępowania jest właśnie realizacja ochrony praw osoby trzeciej na wypadek orzeczenia wobec oskarżonego przepadku korzyści majątkowych lub ich równowartości na podstawie art. 45 k.k.

Zgodnie z art. 46 Konstytucji RP przepadek rzeczy może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu. Art. 46 Konstytucji formułuje dwie zasady związane ze stosowaniem przepadku rzeczy: nakaz określania w ustawie przypadków, w których dopuszczalne jest orzeczenie przepadku rzeczy (zasada ustawowej wyłączności określenia przesłanek orzekania przepadku rzeczy) oraz wskazanie na orzeczenie sądu jako podstawę zastosowania przepadku rzeczy.

I tak, art. 45 § 3 k.k. (wprowadzony do Kodeksu karnego nowelizacją z 2003 r.) ustanawia domniemanie prawne co do przynależności do sprawcy składników majątku (stanowiących korzyść) przetransferowanych przezeń na inny podmiot. W stosunku do tego właśnie mienia – chociażby nie stanowiło ono własności sprawcy – następuje skutek prawny w postaci orzeczenia przepadku lub zabezpieczenia jego wykonania. W takim razie, wskazaną treść domniemania należy traktować jako ustawową podstawę możliwego zakresu tego orzeczenia, tym samym zaś, jako mającą bezpośredni związek z zakresem odpowiedzialności karnej oskarżonego w ramach orzekanego lub zabezpieczanego wobec niego środka (co do materialno-procesowego charakteru domniemania z art. 45 § 3 k.k. zob. uchwałę SN z 17 marca 2005 r., I KZP 4/05, OSNKW 2005, nr 3, poz. 27). W przypadku art. 45 § 3 k.k. fakt, którego domniemanie dotyczy, uznaje się – z mocy samego prawa – za udowodniony (ustalony) bez przeprowadzania dowodów, zaś do jego wzruszenia może dojść jedynie w wyniku obalenia domniemania. Osoba trzecia, na którą (być może) przeniesione zostały korzyści z przestępstwa, może zatem wystąpić z powództwem o obalenie domniemania z art. 45 § 3 k.k. (obecnie art. 293 § 7 k.p.k., uprzednio – art. 45 § 4 k.k.); pozew ten jest tymczasowo wolny od opłat (art. 29b § 1 k.k.w.), a jego uwzględnienie zamyka drogę do realizacji przepadku przedmiotów należących do osoby trzeciej lub spieniężenia ich w toku egzekucji na poczet należności pieniężnych przypadających od skazanego.

13. Mając powyższe na uwadze, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy orzekł jak w wyroku.

(R.N.)

[ms]

